

В.М. Вінаградава
(настаўнік беларускай мовы і літаратуры
ДУА “Гімназія № 1 г. Оршы”)

Б. ТАРАШКЕВІЧ І ЯГО НАВУКОВА-МЕТАДЫЧНАЯ СПАДЧЫНА

Браніслаў Адамавіч Тарашкевіч (1892 – 1941) увайшоў у гісторыю як буйны грамадскі і палітычны дзеяч, член найбольш радыкальнага, левага крыла Беларускай сацыялістычнай грамады, пазней, пасля ўключэння часткі Беларусі ў склад Польшчы, – пасол (дэпутат) польскага сейма, арганізатар Беларускай сялянска-работніцкай грамады – легальнай масавай арганізацыі працоўных Заходняй Беларусі.

Але асноўным сваім заняткам Тарашкевіч лічыў усё ж філалогію. Знаходзячыся ў польскай турме, ён у 1933 годзе пісаў віленскаму пракурору: “Па адукацыі і прафесіі я філолаг-лінгвіст”. Навуковы даробак Тарашкевіча поўнаасцю пацвярджае гэтыя словы.

Нарадзіўся Браніслаў Тарашкевіч на Віленшчыне 20 студзеня 1892 г. у засценку Мацюлішкі (сёння гэта тэрыторыя Літвы). З дзяцінства ён быў вельмі здольны да навукі. З 1906 па 1911 г. ён вучыўся ў 2-й Віленскай гімназіі, якую скончыў з сярэбраным медалём. Гады вучобы ў гімназіі былі гадамі ўзмужэння, часам сталасці і выбару другой дарогі. Б. Тарашкевіча моцна ўразілі тыя культурныя падзеі, што адбываліся на Беларусі (газета “Наша ніва”, тэатр І. Буйніцкага, гурток гродзенскай моладзі і інш.).

У 1911 г. Б. Тарашкевіч паступае ў Пецяўбургскі ўніверсітэт на гісторыка-філалагічны факультэт, маючы перад сабой канкрэтную задачу: прысвяціць сваё жыццё роднай мове і роднаму народу. Б. Тарашкевіч быў вучнем акадэміка А.А. Шахматава. У першы год навучання быў створаны беларускі навукова-літаратурны гурток, удзельнікам якога быў і Б. Тарашкевіч.

Беларускім мовазнаўствам Б.А. Тарашкевіч займаўся на працягу ўсяго свайго жыцця. Яшчэ студэнтам 3-га курса Пецяўбургскага ўніверсітэта ён апублікаваў у часопісе «Раніца» (1914, № 1) артыкул «Не пакідайце сваёй мовы», у якім заклікаў суайчыннікаў шанаваць родную мову, таму што яна з’яўляецца душой народа, запісваць мясцовую лексіку і розныя віды вуснай народнай творчасці – казкі, легенды, песні, прыказкі, загадкі.

Вясной 1916 г. Б. Тарашкевіч рыхтуецца да выпускных экзаменаў, яго здольнасці да навукова-даследчай працы высока ацаніў акадэмік А.А.Шахматаў. Мовазнаўчы матэрыял Б. Тарашкевіч збіраў яшчэ да паступлення ва ўніверсітэт, у гуртку ён часта выступаў з паведамленнямі.

Як адзначае польская даследчыца А. Бергман, “быў гэта вучоны, які ўсё сваё жыццё прысвяціў беларускаму мовазнаўству. Працаваў у гэтай галіне ўсюды і заўсёды: у дарозе, у турме, у камандзіроўках, у часе дыдактычнай працы, у студэнцкія гады. Напэўна, было ў яго шмат

незакончаных прац або невыдаваных нанава і таму пазней забытых” [4, с. 127]. Так, з матэрыялаў аб судовым працэсе ў Вільні ў 1928 годзе над Беларускай сялянска-работніцкай грамадой, якую Тарашкевіч узначальваў, вядома, што ён працаваў над доктарскай дысертацыяй «Стыль і фанетыка Лаўрэнцьеўскага летапісу». Сама дысертацыя не была апублікавана, як і многія іншыя яго лінгвістычныя працы: яны да гэтай пары не адшуканы і, магчыма, наогул не захаваліся.

У 1923 г. Тарашкевічам завершаны і здадзены ў друк «Сінтаксіс беларускай мовы», які, на жаль, па нейкіх прычынах не выйшаў, прычым рукапіс яго да гэтага часу не знойдзены. У 1933 г. Б.А. Тарашкевіч пісаў з турмы да пракурора ў Вільню, што ўжо доўгі час працуе над гістарычнай граматыкай беларускай мовы. Магчыма, праца была закончана, аднак яе лёс пакуль невядомы.

Шырока вядомы Тарашкевіч і як перакладчык. Ён валодаў значнай колькасцю моў: беларускай, рускай, польскай, французскай, нямецкай, класічнымі мовамі, чытаў на англійскай мове, у апошнія гады свайго жыцця вывучыў іспанскую і літоўскую мовы. За турэмнымі кратамі (1931–1932) пераклаў на беларускую мову паэму А. Міцкевіча “Пан Тадэвуш”. Рукапіс перакладу захаваўся і быў апублікаваны значна пазней у Мінску ў 1981 годзе і ў Польшчы (Ольштын) у 1984 годзе. Гэты пераклад атрымаў высокую ацэнку беларускіх і польскіх спецыялістаў.

Быў перакладзены ім таксама сусветна вядомы паэтычны твор – «Іліяда» Гамера. Гэты пераклад Тарашкевіч пачаў у час працы ў Петраградскім універсітэце, а закончыў у 1927 г. у адной з самых суровых турмаў Польшчы – на Вронках. Пераклад быў прыняты да друку, і ўрыўкі з яго з’явіліся ў газеце “Беларускі зван” (1922, № 7, 9) і ў часопісе “Полымя рэвалюцыі” (1935, № 3), але поўнае выданне не выйшла, і лёс рукапісу ўсяго перакладу зараз невядомы.

Пакінуў Тарашкевіч і вялікую публіцыстычную спадчыну па пытаннях беларускага грамадска-палітычнага і нацыянальна-культурнага руху. Частка гэтай спадчыны ўвайшла ў зборнік “Браніслаў Тарашкевіч. Выбранае. Крытыка, публіцыстыка, пераклады” (Мінск, 1991).

Але ў гісторыю беларускай нацыянальнай культуры Тарашкевіч увайшоў найперш як аўтар “Беларускай граматыкі для школ”, і менавіта гэтай сваёй працай ён пакінуў яркі след у развіцці беларускага мовазнаўства. У 1913 г. па прапанове Я. Купалы Браніслаў Тарашкевіч пачаў працаваць над беларускай граматыкай. У 1917 г. Тарашкевіч працуе ў Пецябургскім універсітэце. Думка напісаць граматыку беларускай мовы авалодвае ім поўнасьцю. Яму хацелася выдаць падручнік, дзякуючы якому беларуская моладзь ацэніць прыгажосць, хараство роднага слова. Граматыка была проста неабходнай: ішло другое стагоддзе, як развівалася новая беларуская літаратура, а апрацаванай беларускай мовы так і не было.

Паводле слоў самога Тарашкевіча, напісаць граматыку беларускай мовы яго заахвочваў у час заняткаў ва ўніверсітэце і пазней акадэмік А.А. Шахматаў. Значную дапамогу ў зборы матэрыялаў аказаў і Я.Ф. Карскі. Сваім натхніцелям Тарашкевіч выказаў глыбокую падзяку ў прадмове да працы.

Граматыка ўбачыла свет у 1918 г. у Вільні ў знакамітай друкарні Марціна Кухты. Падручнік быў станоўча прыняты грамадскасцю, высока ацэнены спецыялістамі. Ён вытрымаў 5 выданняў (з 1918 па 1929 гг.) і на працягу 10 гадоў быў стабільным навучальным дапаможнікам. У 1991 г. чытач атрымаў факсімільнае выданне гэтай кнігі.

Зыхадам граматыкі Тарашкевіча пачаўся працэс стабілізацыі нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Сам аўтар яскрава ўсведамляў, што зрабіў толькі пачатак нармалізацыі беларускай мовы, што патрабуецца далейшае ўдасканаленне яе нормаў. У прадмове да працы ён пісаў: “Я маю надзею, што ў будучыне лепшы час пазволіць мне выпусціць паўнейшую і больш навуковую граматыку беларускай мовы” [4, с. 132].

Галоўныя структурныя рысы беларускай мовы ў граматыцы былі вызначаны хоць і сцісла, але даволі поўна і правільна. Граматыка Б. Тарашкевіча садзейнічала ліквідацыі арфаграфічнага і тэрміналагічнага разнабою. Аўтарам была прапанавана тэрміналогія для абазначэння адпаведных лінгвістычных паняццяў, якая ў большасці захавалася да нашага часу. Многія тэрміны, уведзеныя Тарашкевічам, і сёння ўжывальныя: імя, прымета, дзеяслоў. Складзеная проста, з арыентацыяй на школьны ўжытак, але на высокім навукова-метадычным узроўні, яна задаволіла найбольш надзёныя патрабаванні выдавецкай і школьнай практыкі, атрымала ўсеагульнае прызнанне і тым самым надала беларускай мове неабходную ёй унармаванасць, стварыла грунт для далейшай паглыбленай граматычнай распрацоўкі мовы і ўдасканалення ўласцівых ёй структурных элементаў.

На аснове граматыкі Тарашкевіча ў хуткім часе сталі выходзіць падручнікі па беларускай мове іншых аўтараў. Напрыклад, “Практычная граматыка беларускай мовы” Я. Лёсіка (1921 г.). Але дасканалая спецыяльная падрыхтоўка аўтара, дапамога такіх дасведчаных вучоных, як Шахматаў і Карскі – усё гэта спрыяла таму, што граматыка Тарашкевіча, у адрозненне ад іншых тагачасных граматык (Б. Пачобкі, А. Смоліч, А. Луцкевіча, Я. Станкевіча), аказалася найбольш удала распрацаванай.

Яшчэ Францішак Багушэвіч, задумваючыся над будучыняй культуры свайго народа, гаварыў аб самай пільнай патрэбе ў граматыцы і слоўніку беларускай мовы. Горача марыла пра гэта няўрымслівая Цётка. Думка аб падручніку для беларускіх дзяцей моцна непакоіла ў апошнія гады жыцця Максіма Багдановіча. Турбавала яна і іншых асветнікаў беларускага народа – Я.Ф. Карскага, Якуба Коласа, Цішку Гартнага. Браніслаў Адамавіч Тарашкевіч рашуча пайшоў насустрач пільнай нацыянальнай патрэбе і стварыў кнігу, што чакаў беларускі народ. У гэтым яго

неўміручая навуковая і грамадзянская заслуга перад Беларуссю. Сёння, з адлегласці немалых ужо дзесяцігоддзяў, мы можам упэўнена сказаць, што з'яўленне граматыкі Тарашкевіча было і застаецца значнай падзеяй у гісторыі нацыянальнай адукацыі, навукі і культуры.

Літаратура

1. Беларуская мова. Энцыклапедыя / Рэд. Б.І. Сачанка, А.Я. Міхневіч. – Мінск, 1994. – 655 с.
2. Ліс, А.С. Браніслаў Тарашкевіч / А.С. Ліс. – Мінск, 1966. – 167 с.
3. Тарашкевіч, Б. Беларуская граматыка для школ [Факсімільнае выданне] / Б. Тарашкевіч. – Мінск, 1991. – 132 с.
4. Шакун, Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства / Л.М. Шакун. – Мінск, 1995. – 271 с.
5. Яновіч, А.І. Б.А. Тарашкевіч – мовавед: Да 90-годдзя з дня нараджэння / А.І. Яновіч // Беларуская лінгвістыка. – Мінск, 1982. – Вып. 21.

Л.Я. Глазман

(старшы выкладчык кафедры літаратуры
ВДУ імя П.М. Машэрава)

АСОБА НАРАТАРА Ё ЛІСТАХ М. ГАРЭЦКАГА І Л. АНДРЭЕВА

Адметнасць эпістальных твораў у тым, што асноўным аб'ектам пісьменніцкай увагі з'яўляецца асоба наратара. Пры гэтым, як адзначае В. Стральцова, «аб'ект разгляду супадае з суб'ектам» [1, с. 28]. Атрымліваецца, што ў эпістальных найбольш непасрэдна раскрываецца асабісты аўтарскі вопыт, які ўяўляе сабой іншы ўзровень рэфлексіі, чым ва ўласна мастацкім творы.

У эпістальных М. Гарэцкага і Л. Андрэева – прадстаўнікоў дзвюх блізкіх культурна-літаратурных традыцый – асоба наратара ў рознай ступені набліжаецца да аўтарскай у залежнасці ад пазначаных вышэй абставін. Своеасаблівай формай наратарскай самаідэнтыфікацыі з'яўляецца такая сітуацыя, калі аўтар максімальна абстрагуецца ад уласнай асобы, каб паглядзець на яе вачыма суразмоўцы – іншага чалавека. Атрымліваецца, што такім чынам вобраз наратара «раздвойваецца», паказваючы чытачу пэўныя моманты ўнутрыасобаснага канфлікту.

Пазначаная з'ява даволі характэрная для лістоў Л. Андрэева. Знаходзім яе асабліва часта ў ліставанні з блізкімі людзьмі – з сябрам М. Горкім, каханай жанчынай Н. Чукмалдзіной – пераважна як сродак рэфлексійнага самаапраўдання або жадання быць слухна зразуметым і адначасова абароненым з дапамогай выкарыстання жартаўлівай формы апісання «сябе» як «яго». Напрыклад, у лісце ад 2-га красавіка 1916 г. Андрэеў піша Надзеі Чукмалдзіной пра сябе ў трэцяй асобе ў жартаўліва-іранічным тоне, нібыта пераказваючы свае ўражанні ад сустрэчы з героем